

ULBERT ÁDÁM

‘ÉLET IDEGEN PLANÉTÁN’

Közelítések egy festmény ökológiájához - DLA Értekezés 2024.

TÉZISEK (HU)

Doktori dolgozatom szűken vett műfaja képelemzés, egy konkrét kép, Mokry-Mészáros Dezső *Élet idegen planétán (Ördögfej)* című 1908-as festményének elemzése. A címből kiindulva dolgozatom egyik célja, hogy ahhoz a megértéshez nyújtson segítséget, miként ne legyen idegen az ember számára saját planétája. Ehhez a felismeréséhez szerettem volna elemzési, és értelmezési kereteket felmutatni.

A festmény elemzési szempontjait úgy építettem fel, hogy a képet végig címével együtt szemléltem, majd ezekből a kérdésekből kiindulva kutattam körül a művet. A festmény esztétikai mintázatai miatt - minden irányba széttartó formák és leágazások, halmazokba sűrűsödő ‘karakterek’ - lineáris narratíva felépítésére én sem törekedtem. Habár a dolgozatnak van központi eleme - maga a festmény - , körülírásom vállaltan nem hierarchikus. Ahogy a képen sem lehet csak egy felületre anélkül ránézni, hogy az ne lenne formailag összehuzalozva másik felületeivel, elemzésem is egyszerre több irányba haladt.

Főbb kérdéseim a következők voltak: Hogyan képzei el a művész az *Életet* ? Egy idegen földre érkező intelligenciaként, vagy egy olyan entitásnak amely már eleve a planéta szövetéből bontakozik ki? Milyen minősége lehet ennek az *Élet* felfogásnak: organikus, mechanikus, esetleg ezeknek valamiféle fúziója? A festmény ‘többszólamúsága’ - miszerint nem egy központi karakter köré csoportosul a kompozíció -, milyen világ és esztétikai képből jöhetett létre? Egy sajátos külszíni tájképet nézünk-e, vagy valamiféle mikroszkopikus mélybe tekintő víziót? A festmény *Ördögfejből* szétáradó hálózat prométheuszi lekötözöttségre utal, vagy egy éppen felszabaduló utópikus kapcsolatrendszer kialakulására? A kép, kortárs esztétikai értelmezése felől felismerhető stílus jegyei, a *biomorfikus* forma világ, a késő romantikus természeti elvagyódás, a *tudományos-fantasztikus* utalások vajon a festmény keletkezésének korszakában is hasonló asszociációkkal bírtak-e?

Mokry-Mészáros Dezső ezen festményének egyik radikalitása, hogy szinte teljesen ‘önmagából’ való. Mokry legtöbb festményének esztétikai sajátossága, hogy a művész inherens kívülállóságát esztétikailag leképezi, és ezáltal egy sajátosan *Mokry-i* világot épít fel. Azonban még ebben a világban is, legtöbb képének formavilágát és karaktereit tudjuk

valamilyen, már meglévő esztétikai stílusból eredeztetni. Sok képén felfedezhető utalás a közép-kelet európai folklórra, gyakran viszont attól eltérő, például ausztráliai őslakos vagy ázsiai népművészeti világokra. Más képein lekövethető a prehistorkus, vagy vallásos (főként buddhista) szinkretizmusból való táplálkozás.

Ördögfej képe meglátásom szerint a többi Mokry képhez képest is egyedibb, önvilágát nehezebben lehet ismert kategóriák mentén előfeltételezni. Kívülállósága emiatt is sokban rokonítható *Odilon Redon* művészetével, noha Redon valószínűleg könnyebben bele helyezhető saját szimbolista és polgári korszakába.

Mokry esztétikai sajátossága mintha egyfajta elővetítése lenne a klímaváltozás korszakának, abban az értelemben is, hogy maga sem dönti el a változás irányát és milyenségét. A festmény egyszerre oszcillál a pesszimista összeomlás és utópikus optimizmus között. Bizonyos szempontból ezért nem is kívülálló hanem inkább 'köztesálló'.

Az elemzés kezdetekor meghatározó kérdésem az volt, mi lehet az a műfaj, ami az ökológiai érzékenységet leginkább felmutatni képes? Ha előzetes tudásom és feltételezéseim igazak, és az ökológiai világkép kezdetei már a 19. században bekerültek a modernitás vizsgálatai közé, akkor hol található ehhez a látásmódhoz már korábban előérző forma, és gondolat kísérleteket? 19. század végi tudományos illusztrációkban? A késő romantika vagy a szürrealizmus bizonyos alkotóinál? Az európai, töredékeiben maradt folklórra reflektáló alkotók elképzeléseiben? Esetleg a mentális betegek vagy outsider művészek alkotásaiban? A sci-fi zsánerében? Véleményem szerint Mokry ezen festménye az összes felsorolt műfajt vagy hozzáállást magában foglalja.

Összekapcsoló, *biomorfikus* hálózatrendszere egy sajátos *életszövedék*, vagy mintázat, amelyek mentén spekulálva bontottam ki megállapításaimat, téziseimet. Ezen meglátásaim egyszerre vonatkoztak a konkrét festményre, és egyszerre annak kortárs szemlélésére.

Doktori dolgozatom téziseit **5**, egymásból következő gondolat és fogalomrendszer mentén tudom összefoglalni:

1. **Az ökológia** és a **klíma katasztrófa** két különböző dolog, bár összeérnek. Az ökológia tudományának korai elméleti és gyakorlati kidolgozása, egy időbe esik a 19. század közepén felgyorsuló természetrombolás folyamataival. Az ökológiai látásmód, illetve egy társadalmat átalakítani vágyó utópikus képzelet, már a korszak kezdeteinél összekapcsolódott. Az ökológiai kapcsolatrendszer nem írható le lineárisan és nem rendezhető tisztán hierarchikus viszonyokba. Az ökológia egy logika, amit részben a mikroszkopikus lények megismerése, az evolúció elméletének kidolgozása, és az ipari forradalom premodern kondícióinak felszámolása együttesen hozott létre. Ez az ökológiai érzékenység nem kizárólag a környezetvédelemben hasznosítható, habár annak elengedhetetlen feltétele.

2. Az ökológia történetének két meghatározó látásmódja és formavilága, a **mikrobiológia** és az **evolúció** elméletének térnyerése, együtt teremti meg **nem-emberközpontú** látásmódot. Ez a látásmód alapja egyfajta 'hosszú' 20. századnak. Ez a 'hosszúság' egy megkezdett, de be nem fejezet folyamatra utal, mivel meglátásaik radikalitása a mai napig nem vált a hétköznapi szellemi keret részévé. A nem-emberközpontú hozzáállás hiánya a klímakatasztrófa egyik kiváltója. Dolgozatomban azzal érvelek, hogy ennek a hozzáállásnak a rendszer szintű internalizációja lenne az első lépés, egy planetáris tudatállapot elsajátításához. Egy közös planetáris tudatállapot nélkül pedig nem lehet ökológikusan érzékelni. Ez a tudatállapot a modern vagy felvilágosult nyugati gondolkodásban a romantikánál már jelen volt. A 19-20. század fordulójának természettudományos és vitalista gondolkodóinak, panteista vagy animista hozzáállása kellett ahhoz, hogy az ökológia fogalmának kategóriájába kerülhessen.

3. A bolygó szintű, nem-emberközpontú ökológiai érzékenység kiinduló pontja egy biológiai alapú, hálózatos morfológia, erre az **ökomorfológia** kifejezést használom. Számomra az ökomorfológia egyik első és legmeghatározóbb művészeti gondolkodója **Aby Warburg**. Az ökomorfológia hasonlóan Warburg pátoszminták fogalmához, nem egy teljesen asszociatív keret, mivel a formák és hatások tudományosan és vitálisan egymásból kimutathatóak. Ennek a vitális morfológiai keretrendszernek fontos tényezője, hogy szembe megy a lineáris és redukcionista logikával. Warburg modernitás kritikája,

nem egy regresszív romboláson alapuló konzervativizmus, hanem a modernség által eltagadott szellemi készletekhez kapcsol vissza, hogy azokat a felszínre hozza. A Warburg-i logika **szubmodern**, amely kifejezés a modernség folyamatának kettős értelmezését tartalmazza. Egyrészt utal annak elnyomó tendenciájára, amelyben a föld alá nyomja mindazt, ami nem illik a tiszta és racionális 'felszínéhez' (vagy civilizációs normalitásához): a gyarmati másikat, a szellemi vagy pszichológiai traumákat és a rendszer táplálásához szükséges ökológiai pusztítást. Másfelől a „szub” szó szerint a mikroszkopikus és a föld alatti kulturális és intellektuális irányultságot jelenti. Ez a föld alatti logikából kiinduló fókusz szintén jó belépési pontként szolgálhat a nem-humánközpontúság perspektíváihoz.

4. Az esztétikai keretrendszer, amelyben szerepet kaphatott egy fent említett hibrid ökológiai hozzáállás és képzelet világ, a tudományos fantasztikus más néven **sci-fi** zsánerében működhett teljesen szabadon. Egyik kijelentésem, hogy a *sci-fi*-t lehetséges egy tágan vett *esztétikai nyelvezetként* használni, és lehetséges bizonyos képzőművészeti alkotásoknál azt leginkább megfelelő, leíró zsánerként definiálni. Egyes alkotók műveinél a *sci-fi* esztétikai kulcsa alkalmasabb lehet a mű megértéséhez, mint a korszakot attól függetlenül találóbban leíró kategóriák. A tudományos-fantasztikus hozzáállás ilyen szempontból is szubmodern, mivel a felszín alatt párhuzamosan fut a 'fenti' kategóriákkal. *Odilon Redon-tól, Max Ernstig, Eduardo Paolozzitól Huma Bhabháig, vagy Tishan Hsu-tól Ivana Bašić-ig*, a science-fiction keretrendszere felrajzol egy esztétikai ívet, ami a szürrealizmus előfutáraitól egészen a poszt digitális esztétikáig hat. Dolgozatomban a *sci-fi* képzőművészeti megjelenésének egyik legkorábbi, Mokry-Mészáros Dezső *Élet idegen planétán (Ördögfej)* festményét, elemzem a műfaj meghatározása alapján, egyrésztől. Másrésztől a zsáner legfrissebb alkategóriáján, a **solarpunk**-on keresztül próbálom a művet a műfajhoz irányítani.

5. Dolgozatom végső, ökológiai tézisét Mokry festményének *bioromantikus* és *vitalista* olvasata adja. Úgy látom, hogy egy műalkotást részben **biológia alapon** vizsgálva eljuthatunk addig a spekulációig, hogy a műre magára is **élő-lényként** tekintsünk. Ez a vitalista / animista közelítés alkalmas a radikális 'másik' megjelenítésére és egy mélyen együttérző ökológia megalapozásához.